

Arkæologisk Forum

Nr.36
2017

Gæsteskrivent

Helle Schmidt	3
Det er vores historie – det er spændende!	

Historien om Danmark – en kommentar

Andres S. Dobat	5
Vikinger mellem Slægts- og skæbnefællesskab DR's Historien om Danmark og danskernes forhold til vikingetiden	
John H. Lind	11
Populismens triumf – Vikingerne en nationalromantisk fiktion!	
Julie de Vos*	16
Fravær og undertrykkelse Den Spanske Borgerkrigs arkæologi	
Pernille Kruse og Lilian Matthes*	24
Samlende pladser Social organisation og kommunikation i bronzealderen	
Vivi Lena Andersen	32
Forskning til salg? Erfaringer med en erhvervs-ph.d.	
Bo Jensen	38
Skriv bedre om teori, tænk bedre med teori	

*Fagfællebedømt artikel

Populismens triumf

– Vikingerne en nationalromantisk fiktion!

Danmarks Radios serie, "Historien om Danmark", skiftede med afsnittet "Vikingetiden" brat karakter. Fra nøgternt og sobert i de to første afsnit at have indført os i de seneste landvindinger, som nye metoder har muliggjort, er vi i afsnit 3 havnet midt i tidens vikingegejl, hvor den ene slagscene afløser den anden, og de medvirkende slynger om sig med begrebet "vikinger", nærmest som var det synonymt med danskere.

Serien er nu også nået til en tid, hvor skriftlige kilder fylder mere i forhold til det arkæologiske materiale. Men hvorfor er det så udelukkende arkæologer, der som "eksperter" skal udlægge historien; især da skriftlige kilder i sagens natur ikke er deres spidskompetence? Værst er dog, at de bruger et vikingebegreb, der er nedarvet gennem generationer siden begrebets "fader", J.J.A. Worsaae. Det var ham, der med datidens begrænsede indsigt i kildematerialet, opfandt vikingen som skandinav. Dét har de medvirkende arkæologer ikke søgt at råde bod på ved at forholde sig kritisk til egne forudsætninger.

"Det er fortællingen om en nation, der har oplevet både svimlende storhed – og totalt forfald!" Sådan indledes hvert afsnit af Historien om Danmark. Efter at have set afsnit 3 er jeg ikke i tvivl om, at det var her vi skulle føle den "svimlende storhed".

Udsendelsen starter med en sekvens af en scene sat i Jelling 965, der kommer igen senere. Her ser vi "munken" Poppo på vej til at møde "den berømte vikingekonge Harald Blåtand". Allerede her har vi forladt den fortidige virkelighed, for selvom Harald helt sikkert er berømt i dag, var han det nok ikke i sin samtid, slet ikke målt med sin søn Svend og sønnesøn Knud. Og at han skulle være "vikingekonge" er der intet belæg for, tværtimod. For det eneste vi ved om Harald og vikinger, er at han ifølge Egil Skallagrímsson's saga (Egils Saga, 2003, s. 70) tog en Ejvind til landeværnsmand netop mod hærgende vikinger. Det samme gælder de fleste danske konger fra perioden: De var ikke selv vikinger, de bekrigede dem. En anden konge, Godfred (+810), der i kilderne kaldes normannerkonge, rex Nordmannorum, (Notker 1975: 406) bliver ligeledes i udsendelsen uberettiget kaldt vikingekonge.

De tidligst kendte skandinaviske overfald på de britiske øer

Lidt inde i udsendelse får vi vide, at "vikingetiden" startede med et overfald på klosteret Lindisfarne i 793.

"Det er nu, man for første gang i verdenshistorien har vidnesbyrd om, at et vikingeanfald har fundet sted". Det bliver fulgt op af den ene af udsendelsens to bærende arkæologer, Jeanette Varberg, med påstanden: *"Det er der, hvor vikingerne skriver sig ind i historiebøgerne for alvor"*. Hvorefter vi får dette indirekte kildecitat: *"Det fortælles i en oldengelsk krønike, at de vilde vikinger trampede på helgeners knogler og ødelagde Guds hus"*.

Når især Varberg formulerer sig så bastant, må man forvente, at hun har kendskab til en kilde, der udtrykkelig sætter vikinger i forbindelse med dette overfald. Men det har hun ikke. Ingen af de kilder, der omtaler dette overfald, nævner ordet viking. Når det alligevel bruges her er det udtryk for ren og skær populisme.

At overfaldet skulle være det første i verdenshistorien bliver i øvrigt senere modsagt i udsendelsen. Under alle omstændigheder er dette ikke det tidligst registrerede skandinaviske overfald på de britiske øer. Allerede i 787 omtaler den angelsaksiske krønike (Anglo-Saxon Chronicle s.a. 787) tre skibe bemanded med normanner og uden vikinger. Det bliver ovenikøbet fremhævet, at de var de første danske som opsøgte England. Oprindningen mangler dog den dramatik, der gør overfaldet på Lindisfarne så scenisk egnet.

De første "danske" vikinger

Fra disse overfald går der næsten 100 år, før vikingebegrebet faktisk anvendes om danskere. Igen er det den angelsaksiske krønike, der 885/6 fortæller, at Wessex-kongen Alfred den Store overraskes af en vikingeflåde, (Anglo-Saxon Chronicle s.a. 885) hvorom det hedder, at "danskerne fik sejren".

Det betyder selvsagt ikke, at det først er nu danskere var aktive i England. Gennem næsten 50 år fulgte den angelsaksiske krønike år for år den hær, der til sidst ca. 880 grundlagde Danelagen. På intet tidspunkt forbindes den hær med vikinger. Der varieres mellem betegnelser som den "Den danske Hær", "Den hedenske Hær", "Den store Hær" eller bare "Hæren". Det betyder, at i modsætning til overfaldet på Alfred i 885/6, så opfattede samtiden ikke etableringen af Danelagen som resultat af vikingeaktivitet, men snarere som vanlig dansk magtpolitik. Men det har udsendelsens ansvarlige ikke lagt mærke til. De befolker i stedet Hæren med vikinger og forklarer, at "*nu vælger vikingerne en helt ny krigsstrategi*"; eller med Varbergs ord: "*I midten af 800-tallet sker der en ændring i måden vikingerne fører krig på*". Man har altså ikke forstået den politiske situation, da Danelagen etableredes, sådan som samtiden forstod den. Det er ellers netop det, der er vores opgave.

Hvem var "Vikingetidens" virkelige vikinger?

Kort om ordet "viking" kan siges, at det senest må have været i brug i germanske sprog fra de første århundreder af vor tidsregning. Det dukker dog først op i bevarede kilder omkring år 700. Ældst er, nyttigt nok, nogle latinsk-angelsaksiske ordlister (Fell 1986:297-98), hvori angelsaksisk "wicing" modsvarer af latinsk "pirata" (sørøver) – hverken mere eller mindre.

Den angelsaksiske sprogbrug

Herefter ser vi det angelsaksiske "wicing" brugt i meget forskellige sammenhænge. Mærkeligt er nok den tidlige angelsaksiske parafrase, Exodus, over Anden Mosebog, hvor udtrykket "havvikinger" ved passagen gennem Det røde Hav bruges om Rubens sønner.

Det kan være relevant at se nærmere på, hvordan vikingebegrebet blev opfattet, da det første gang det anvendtes om danskere. Det sker som sagt i den angelsaksiske krønike, der blev til på den lærde kong Alfreds foranledning netop omkring 880. Til samme konge knyttedes en af de kendteste og vigtigste kilder til vor skandinaviske historie i 800-tallet, nemlig hans (forkortede) angelsaksiske oversættelse (Orosius 1883: 116) fra c. 890 af den sen-romerske historiker Paulus Orosius' latinske verdenshistorie. Alle, der forsker i denne periode, kender værket, idet kong Alfred integrerede to samtidige rejseberetninger fra det skandinaviske område i Orosius' geografiske oversigt: Købmanden Wulfstans sejlads i Østersøområdet og bonden Ottars sejlads fra Hedeby til Hvidehavet. I disse to kilder optræder dog ingen vikinger. Det gør der til gengæld i selve den oversatte Orosius-tekst. Orosius skrev flere gange om pirater og i de to tilfælde Alfred optog i sin oversættelse brugte han begrebet "vikinger" om dem. Her møder vi således den tidligst kendte og for Europas historie utvivlsomt vigtigste person, der er blevet betegnet som viking: Filip II af Makedonien, Alexander den Stores far. Baggrunden er, at Filip under en kampagne c. 339 f.Kr. ikke mente at kunne aflønne sit mandskab, hvorfor han udrustede en flåde og blev viking. 200 år senere, i 123 f.Kr., læser vi, at en romersk konsul ved de Baleariske øer besejrer en vikingeflåde.

Vi kan konkludere, at i det litterære og kulturelle miljø, hvori udtrykket viking første gang bruges om danskere, skete det ikke fordi de var skandinaver, men fordi de i overensstemmelse med de ældre ordlister blev opfattet som pirater, præcis som kong Filip blev det.

Sagalitteraturens vikinger.

Vender vi os nu til kilder skrevet på det norrøne sprog (datidens "dansk tunge"), så er de alle bortset fra nogle få runeindskrifter fra en tid, hvor vikingetiden for længst var overstået. Det er altså skandinavisk sprogbrug i århundrederne efter vikingetiden, vi ser her. Ikke desto mindre er sprogbrugen nøjagtig den samme, som den var i 7-800-tallets England. Også her vi finder vikinger brugt både om skandinaver og ikke-skandinaver.

Blandt ikke-skandinaver finder vi:

1. skotske og irske vikinger i 900-tallet (Landnámabók 1. del, kap. 11);

Historien om Danmark – en kommentar

2. vendiske vikinger sammen med danske (Heimskringla 1911:74);
3. estiske vikinger fanger Olav Tryggvason (ibid.:108);
4. ca. 1040 stødte svenskere under en vis Ingvar i Kaukasus på vikinger, der brugte græsk ild mod dem (Yngvars saga víðförla 1912:20-21);
5. omtrent samtidig antog Svend Estridsen en norsk slægtning, jarl Håkon Ivarson, som landeværnsmand mod hærgende vikinger: ”vender, kurer og andre fra østerled” (Heimskringla 1911:477);
6. under Harald Hen hærgedes Danmark af vikinger: ”både kurer og andre østerledsmænd” (Knytlinga saga 1919-25:76);
7. 1109-10 måtte Sigurd Jorsalfar på vej til Det hellige Land udkæmpe flere søslag med muslimske (mauriske) vikinger, fra hvem han erobrede otte af vikingernes galejer (Heimskringla 1911: 534-36).

Det er så i øvrigt et at de få eksempler på, at en vel-defineret skibstype knyttedes direkte til vikingebegrebet. Det gør ellers kun snekken, som dog også kendes som ”vendersnekke”.

En anden vigtig iagttagelse, når det gælder at forstå den datidige brug af ordet viking, er, at det alt i alt var meget få personer overhovedet, der optrådte og ernærede sig som vikinger, hvad enten de var skandinaver eller ej. Langt flere var beskæftiget med at bekæmpe vikinger uanset deres oprindelse. Det gælder konger og nedefter. Harald Blåtands landeværnsmand Ejvind er allerede nævnt; Svend Estridsen så vi indsætte en landeværnsmand; Erik Ejegod tilintetgjorde vikinger og andre ilgerningsmænd (Knytlinga saga 1919-25:169). Det samme ser vi i andre nordiske lande, hvor norske Magnus Barfod ryddede landet for vikinger og fredløse (Heimskringla 1911:520); på niveauet under kongemagten omtaler runesten U617 to stormænd som vagter mod vikinger. Tilsvarende vagtfunktioner mod vikinger har der sikkert været overalt i og uden for Skandinavien.

Der hersker altså ingen tvivl om, at hverken i det angelsaksiske eller det skandinaviske sprogområde havde udtrykket vikinger noget med det at være skandinav at gøre, det betød sørøver. Det er en alvorlig brist for DR-serien, at denne pointe mangles i vikingetidsafsnittet.

Dansk-tysk konfrontation

Harald Blåtands dåb

Frem mod Harald Blåtands dåb bygger udsendelsen op til et stærkt forsimplet dansk-tysk modsætningsforhold – man fristes næsten til at tro, at vi skal til at udkæmpe 1864 eller 1940 på ny. Ellers forstår jeg ikke hvorfor Karl den Store skal kaldes tysk frem for frankisk kejser eller at det Reric, hvorfra Godfred i 808 tvangsforflyttede købmændene til Hedeby, skal betegnes som en tysk og ovenikøbet kristen handelsby. Reric var ingen af delene, det var en multietnisk handelsplads under vendisk herredømme (Lübke 2001:24f).

Haralds dåb står, ligesom skildringerne af de oversøiske eventyr og etableringen af Nordsøimperiet, som et af udsendelsens absolutte højdepunkter. Vi vises nu hele sekvensen med Poppo møde med Harald Blåtand, Poppo jernbyrd og Haralds dåb – lidt som det fremstilles på det gyldne alter fra Tamdrup.

Dette følges op af en fortællertekst, der røber både mangel på viden og indre konsekvens:

”Det er nu næppe Poppo mirakel, der har fået Harald til at vælge kristendommen til. I det hele taget må myten om Poppo *tilskrives eftertidens kristne skribenter som har pyntet på fortællingen* så den kunne bruges til at vise, hvor overlegen den kristne tro var. Men Harald har nok nærmere bare vejet regnestykket op og er kommet frem til, at kristendommen ikke kan overvindes hverken på slagmarken *eller i danernes hjerter*. Og nu iværksætter han det man kunne kalde Danmarks historiens første storpolitiske spin. [dåben vises, kursiv, JHL]”.

Der er to helt samtidige berettende kilder til Haralds dåb: 1) runestenen i Jelling – i al sin korthed Danmarks ældste nationale historieskrivning; 2) Corvey-munken Widukinds sakserkrønike. Widukind har hele fortællingen om Poppo jernbyrd og Haralds efterfølgende dåb. Der er altså ikke nogen ”eftertidens skribenter”, som har pyntet på noget. Og så er der den underlige formulering, at kristendommen ikke kan overvindes ”i danernes hjerte”. Dermed må jo menes, at danerne faktisk allerede var kristne, hvilket så i øvrigt stemmer meget godt Widukinds påstand om det samme (Widukind 1977:168). Men det passer ekstremt dårligt til det udsendelsen lægger op til.

Historien om Danmark – en kommentar

Herefter fyres der op under modsætningsforholdet til Tyskland under de to kejsere Otto 1. (+873) og Otto 2. (+883):

”Men Harald er presset. I Tyskland regerer Otto 1. Han har erobret store dele af Europa, og nu går han også efter vores land i nord. Ved frivilligt at overgå til kristendommen kommer Harald til selv at styre fortællingen om danernes troskrifte og kommer til at fremstå som den, der viser vejen. Samtidig frarøver han Otto en undskyldning for at invadere Danmark”.

Hertil supplerer afsnittets anden bærende arkæolog, Søren Sindbæk, med fantasien som hjælper:

”Da Harald Blåtand lader sig døbe spiller han højt spil. Han bryder med noget af det aller-mest grundlæggende i hans samfund [heden-skabet? JHL], men han må have vurderet, at det kunne lade sig gøre og at det ville fungere; og det, at han efter sin dåb bliver konge i en lang årrække, og får en helt usædvanlig magt, viser, at han har vurderet rigtigt.”

Vel er det Tyske Rige en stormagt, men det er også en stormagt med mange problemer rundt om dets grænser, og det er begrænset, hvor stor en rolle problemerne med de nordlige naboer har spillet i tysk politik.

Kristningen i et bredere perspektiv

Hvad udsendelsen ikke kommer ind på er, at kristningen af befolkningerne ude i periferierne omkring det kristne Central- og Vesteuropa er en stadig fremadskridende og nærmest parallelt forløbende proces, hvor herskere kan have mange gode grunde til netop nu at ville kristnes. En grund – og måske en forudsætning – kan være at betydningsbærende grupper i samfundet allerede var kristne eller så bekendte med og interesserede i den nye tro, at herskeren kunne finde støtte her for sin beslutning. Her har vi, udover nyere arkæologiske påvisninger (fx Lindegaarden 2012) af tidlig kristendom i Danmark – altså inden Haralds dåb, også udsagnet i Widukinds krønike, at danskerne fra gammel tid var kristne.

Slægtsforbindelsen som baggrund for Haralds dåb

Widukind antyder også, at Haralds dåb sker på et tidspunkt, hvor der er planer om en alliance med repræsentanter for den saksiske hertugslægt, billungerne. Desuden kommer Mistivoj til magten blandt abodriterne, øst for Holsten, omtrent da Harald lader sig døbe. Mistivoj var kristen og var ved at opbygge en kirkeorganisation blandt abodriterne, hvor man blandt andet siden 948 havde et bispesæde i Oldenburg/Starigard. Fra en velkendt runesten i Sønder Vissing, DR 55, ved vi, at Harald havde taget en datter af Mistivoj, Tove (Tufa), til hustru. Det er derfor en nærliggende mulighed, at det er i disse sammenhænge, og ikke som led i en dansk-tysk konflikt, vi skal se Haralds dåb.

At det dog ikke var helt ufarligt ses også i Mistivojs tilfælde, hvor et hedensk oprør i 983 midlertidigt lagde kristendommen død.

Det dansk-tyske modsætningsforhold og ringborgene

Det er imidlertid ikke bare Haralds dåb, der forklares ved modsætningsforholdet til Tyskland. Det gør også såvel ringborgenes opkomst og senere nedlæggelse, som Sindbæk ikke særlig overbevisende argumenterer for. Det er i hvert fald svært at se, hvilken rolle de to ringborge i det for Sønderjylland fjerne Skåne skulle spille i den konflikt.

Kort konklusion

Fremstillingen af ”vikingetiden” er i Historien om Danmark gennemgående populistisk og svarer bedre til turistindustriens behov end den lever op til de historiske videnskabers metodiske krav: Danskerne var ligesom de øvrige skandinaver ikke vikinger, de opfattede sig ikke som vikinger, men de kunne ligesom ikke-skandinaver ved behov vælge vikingehvervet og drage på plyndringstogt, som mennesker altid har gjort og stadig gør.

Litteratur

Anglo-Saxon Chronicle

<http://asc.jebbo.co.uk/a/a-L.html> (set 15.05.17)

Egils Saga, 2003

I: Einarsson, B. (red.): Viking Society for Northern Research

University College London

Fell, C.E. 1986

Old English *Wicing*: A Question of Semantics.

Proceedings of the British

Academy 72, pp. 295-316

Heimskringla, 1911

I: Jónsson F. (red): Snorri Sturluson, *Heimskringla*.

Noregs konunga sogur

København, Gads Forlag.

Knytlinga saga 1919-25

I: Petersen C. & E. Olson (red.): *Sogur Danakonunga*

København.

Landnámabók

[http://heimskringla.no/wiki/Landnámabók -](http://heimskringla.no/wiki/Landnámabók_-_Fyrsti_hluti)

[Fyrsti hluti](http://heimskringla.no/wiki/Landnámabók_-_Fyrsti_hluti) (set 15.05.17)

Lindegaarden 2012

Udgravningen ved Ribe Domkirke. Nyt fra

Lindegaarden

<https://lindegaarden.wordpress.com/> (set 15.05.17)

Lübke, C. 2001

Die Beziehungen zwischen Elb- und Ostslawen und Dänen vom 9. bis zum 12. Jahrhundert: eine andere Option elbslawischer Geschichte?

I: Red. Harck, Ole & Lübke, C.: *Zwischen Reric und Bornhöved Die Beziehungen zwischen den Dänen und ihren slawischen Nachbarn vom 9. Bis ins 13.*

Jahrhundert

Stuttgart, pp. 23-36

Notker 1975.

I: Rau, R. (red.): *Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte III*

Darmstadt, pp. 322-426

Orosius 1883

I: Sweet, H. (red.): *King Alfred's Orosius*

London

Widukind 1977

I: A. Bauer, A. & Rau, R. (red.): *Quellen zur Geschichte der sächsischen Kaiserzeit*

Darmstadt, pp. 1-183

Yngvars saga víðförla. 1912

I: Olson, E. (red.) København

Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift der søger at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt. Her kan både arkæologisk faglige og fagpolitiske emner behandles og debatteres.

Skriv til Arkæologisk Forum:

Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktionen, og få råd og vink om indhold, læsere, formaliteter, deadlines m.v.

Fagfællebedømmelse:

Generelt bliver tekster i Arkæologisk Forum fagfællebedømt. Fagfællebedømte artikler er markeret med en stjerne (*) ved forfatternavnet.

Kontakt:

redaktion@archaeology.dk
www.archaeology.dk

© Forfatterne og Arkæologisk Forum.

Artikler, indlæg og billeder må ikke mangfoldiggøres i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen.

Redaktion:

Mette Palm (ansv. redaktør)
Jette Rostock
Bo Jensen
Anna Beck
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützu Pedersen
Susanne Klausholm Dolleris
Marie Lenander

Udgiver:

Foreningen af Fagarkæologer – FaF

Forsidebillede:

Pressefoto fra Historien om Danmark - Vikingetiden.

Foto: Thomas Roger Heinrichsen©

Tryk og oplag:

Museum Vestsjælland trykker 250 stk.

Arkæologisk Forum udkommer:

maj og november

Abonnement og løssalg private:

175,- kr. årligt (2 numre)

87,50 kr. pr. nummer

ISSN 1399-5545

Foreningen af
Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk

Nr. 36
2016

Arkæologisk Forum